

СЕРІЯ «ПСИХОЛОГІЯ»

І РОЗДІЛ. ПСИХОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ

Катерина Мілютіна,

м. Київ

УДК 159.9

**ПОДОЛАННЯ КРИЗ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ
ЗАСОБАМИ СПІЛКУВАННЯ В ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩІ**

В статті розглянуто вплив спілкування в професійних Інтернет-спільнотах на процес кризи самоідентифікації та професійних очікувань молодих психологів. Стаття присвячена проблемі навчальних технологій та психологічного супроводження процесу зміни професійної ідентичності в ході переобучення та отримання другої вищої освіти. Звертається окрема увага на важливість застосування компетентного підходу до навчання.

Ключові слова: професійне становлення, спілкування, компетентності, Інтернет.

In this article the influence of communication in professional internet-communities on the process of self-identification crisis's and professional expectation of the junior psychologists is reviewed. The article is devoted to the problem of professional identity during re-education and while getting the second high education. The author pays special attention to the importance of competency building approach to education.

Key words: professional development, communication, competence, Internet.

У процесі навчання та професійної діяльності відбуваються кризи професійної ідентифікації та процес формування відповідних компетенцій спеціаліста. Цей процес відбувається значною мірою неусвідомлено та продовжується від періоду оптації до формування завершених уявлень про образ професіонала та специфічної картини світу.

Під час переживання кризи ідентифікації особистість потребує підтримки професійної спільноти та порівняння власної системи диспозицій з тією, що властива її референтній групі.

Метою нашої статті є дослідження ролі Інтернет-спільноти у подоланні криз професійного самовизначення.

Методом дослідження є аналіз текстів, опитування, модифікація методики Дембо-Рубінштейн, природний експеримент.

Розглядаючи особливості застосування допомоги Інтернет – спільноти у подоланні професійних криз, слід звернутися до типології життєвих криз, запропонованої Е. Ф. Зеєром [3]. Він виділяє нормативні кризи (пов'язані з особистісним і професійним розвитком) та ненормативні (безробіття, позбавлення волі, розлучення тощо.) Цей автор формулює основні фактори криз професійного становлення:

- понаднормативна активність як наслідок невдоволення власним професійним статусом;
- соціально-економічні умови життєдіяльності людини;
- зміни в життєдіяльності;
- вікові психофізіологічні зміни;
- перехід до нового статусного стану;
- повне занурення в професійну життєдіяльність.

У підлітковому віці здійснюється первинний професійний вибір. Залежності від рівню спеціальної обдарованості дитини та можливостей для самореалізації підлітки можуть

належати до декількох груп, що розрізняються за рівнем професійного самовизначення. Н. С. та Є. Ю. Пряжникови [4] виділяють не лише кризи професійного становлення, але й звертають увагу на способи їх подолання. У межах нашого дослідження існує потреба більш детально розглянути кризи професійної самосвідомості, властиві дорослій особистості, що відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

Психологічні особливості криз професійного становлення

Кризова ситуація	Фактори, що обумовлюють кризу	Засоби подолання кризової ситуації
Криза професійних експектацій	Проблеми в стосунках з колегами Засвоєння нової провідної діяльності Розбіжність професійних очікувань і реальної дійсності	Активізація професійних зусиль, перевірка своїх можливостей Пошук сенсу роботи взагалі і в конкретній установі зокрема
Криза професійного зростання (23–25 років)	Незадоволеність перспективою кар'єрного зростання Потреба подальшого підвищення кваліфікації Створення сім'ї та погіршення фінансових можливостей	Підвищення кваліфікації Орієнтація на кар'єру Зміна місця роботи на більш перспективне
Криза професійної кар'єри (30–33 роки)	Стабілізація професійної ситуації Незадоволеність собою та власним професійним статусом. Переорієнтація цінностей Пошук нового сенсу в змісті та характері праці	Перехід на нову роботу і готовність до пов'язаного із цим кроком ризику Підвищення кваліфікації або перекваліфікація
Криза соціально-психологічної самоактуалізації (38–42 роки)	Незадоволеність можливостями професійної самореалізації Перегляд Я-концепції. Погіршення стану здоров'я Професійна деформація	Перехід на творчий рівень виконання роботи Перехід на нову роботу, започаткування власної справи Збільшення рівня творчості та ризику

У поданій моделі кризи професійної самосвідомості пов'язані з тим, що можливості та бажання особистості перевищують можливості, запропоновані робочим місцем, і це призводить до зміни роботи, можливо з попереднім підвищенням кваліфікації та перенавчанням. Проте така модель не дає відповіді на питання щодо позитивних особистісних новоутворень, що виникають унаслідок адаптивного вирішення проблем кризової ситуації.

До специфіки діяльності психолога, особливо психолога консультанта необхідно віднести таку особливість, що знаряддя праці в процесі між особистісного спілкування стає особистістю психолога. Так як спеціаліст в іншій галузі засвоює нові знаряддя праці, вдосконалює їх, психолог має робити це із власною самосвідомістю. Він поступово розуміє, що для успішної професійної діяльності недостатньо лише знань діагностичних методик чи приналежності до якоїсь психотерапевтичної школи, потрібна готовність до безумовного прийняття іншої людини, а відтак, і самого себе.

Цей процес ускладнюють фактори: те, що навчання психології інколи сприймається як можливість розв'язання власних невротичних проблем і тоді замість пошуку професійної досконалості, людина намагається досягти компенсації. Це призводить до явищ дезадаптації ще на етапі навчання, коли власні невирішені проблеми заважають засвоєнню знань, навичок та специфічного світогляду певної професії. Другий варіант розвитку подій – це феномен

«пораненого цілителя», коли досвід власних особистісних криз, а також зростання є важливою рушійною силою як мотивації професійного самовдосконалення, так і прийняття себе та клієнтів.

Спираючись на концепції, можна створити теоретичну модель, яка б поєднувала кризи професійної самосвідомості з видами адаптивності та давала уявлення про ті позитивні новоутворення, що виникають у наслідок кризи та можливостей Інтернет середовища і допомагають особистості подолати кризи професійного становлення.

Таблиця 2

Особливості застосування Інтернет ресурсів при подоланні криз професійної самосвідомості

Криза	Проблема	Необхідна допомога	Можливості Інтернету
Криза професіональної орієнтації	Тиск з боку оточення та необхідність власного вибору	Наявність достатнього обсягу інформації про світ професій	Отримання профінформації, відкрите спілкування з представниками обраної професії
Криза професійних експектацій	Уявлення про «справжню роботу» та реальна поведінка	Формування внутрішньо узгодженого професійного світогляду	Участь у професійно-спрямованих групах «В контакті», обговорення переконань з оточенням, отримання інформаційної підтримки
Криза професійного зростання	Потреби та можливості професійного зростання	Пошук реальних можливостей професійного зростання	Інформація щодо наявних професійних тренінгів та інших форм неформальної освіти
Криза професійної кар'єри	Цінність набутої стабільності та необхідність ризику	Пошук можливостей кар'єрного зростання або нових форм професійної діяльності	Створення сайтів, проведення онлайн-консультацій та вебінарів
Криза соціально-психологічної самоактуалізації	Потреба в самоактуалізації та обмежуючі уявлення про себе	Узгодження професійної самооцінки з оцінкою професійної спільноти	Написання блогів, активне спілкування в професійних групах соціальних мереж
Криза адекватності	Фізичні обмеження та потреба в реалізації сенсу свого життя	Пошук виду діяльності, який можливий за наявності фізичних обмежень	Надання консультативної та супервізійної допомоги молодшим колегам

Під час першої кризи, пов'язаної з вибором професії, підліток відчуває дефіцит інформації, що стосується реального змісту діяльності спеціалістів, а умови шкільного навчання не сприяють відкритому спілкуванню з дорослими різних спеціальностей. Вільне спілкування в Інтернеті дозволяє отримати інформацію не розкриваючи реального віку. Наявність достатньої кількості відеозаписів дозволяє не лише обговорити, а й спостерігати приклади професійної діяльності. При емпіричному дослідженні було виявлено, що підлітки з раннім професійним самовизначенням частіше користувалися Інтернет ресурсами для отримання інформації про різні аспекти своєї професійної діяльності. Підлітки з нормативним професійним самовизначенням надавали перевагу спілкуванню з однолітками на актуальну тематику, в тому числі, про проблему вибору професії, але не прагнуть до спілкування з дорослими професіоналами. Підлітки, які професійно невизначені до моменту закінчення школи, переважно грають у комп'ютерні ігри, слухають музику та спілкуються з однолітками на теми

сьогоденних подій. Метою психологічної допомоги під час перебігу такої професійної кризи є визначення професійних схильностей підлітків та спрямування їх за подальшою інформацією до відповідних ресурсів.

Під час професійного навчання студент порівнює власні уявлення про образ професіонала та професійну діяльність з образами науково-педагогічних працівників та змістом навчальної діяльності. Розходження між цими уявленнями сприяє виникненню кризи професійних експектацій. При навчанні психологів це ускладнюється особливостями рольових очікувань соціального оточення студентів щодо їх професійного поведіння. Спілкування у професійній спільноті дозволяє студентам отримати інформаційну допомогу – методики дослідження, розрахунків тощо. Але не менше значення має можливість обговорення кризи професійних експектацій з іншими, більш досвідченими спеціалістами. Цікавим прикладом такого обговорення є тема «Ти ж психолог». На питання молодого спеціаліста про контекст використання такого заклику він отримує 22 відгуки різного змісту, спрямовані на рефлексію та саморефлексію, боротьбу з «тижпсихологом» – власним прагненням до надання непроханої допомоги, невміння виставити межі професійного та особистого тощо.

Особливо важко проживається криза професійних експектацій студентами другої вищої освіти та слухачами перепідготовки. Вона ускладнюється віковими особливостями, неуспішним досвідом попередньої професійної діяльності. Незважаючи на наявність певного життєвого досвіду, лише 23 % слухачів мають реалістичні уявлення про діяльність психолога та майбутнє працевлаштування (за результатами нашого дослідження 354 слухачів двох різних ВНЗ).

На початку професійної діяльності психолог стикається зі загостренням кризи професійної експектації. Особливістю цього виду діяльності є деяка «самотність» спеціаліста – при діяльності у навчальному закладі, лікарні тощо, психолог перебуває в оточенні людей іншої спеціальності. Відсутність відповідної референтної групи ускладнює формування адекватної професійної самооцінки.

Практико-методичні семінари, тренінги, наукові конференції частково сприяють професійному спілкуванню та взаємопорівнянню, деякі психологи також відвідують групи супервізії та інтервізії. Але ці заходи відбуваються нерегулярно, вони обмежені як територіально – за місцем проведення, так і змістовно – більшість груп та тренінгів відбуваються в межах однієї теоретичної або практичної парадигми.

Разом з тим, Інтернет середовище може забезпечити широкий спектр засобів подолання кризи професійних експектацій. У ході емпіричного дослідження було проведено опитування динаміки самооцінки професійної компетенції психологів-початківців під впливом спілкування з професійною Інтернет-спільнотою, та опитування типів діяльності у віртуальному середовищі.

Професійна компетенція психолога складається з декількох окремих видів. *Технічної компетенції* – вміння трансформувати мету, поставлену замовником чи клієнтом, в систему конкретних діагностичних та дослідницьких методик, навчальних завдань, застосувати їх практично. Інтернет-середовище дозволяє активно спілкуватись із замовниками, отримувати зворотній зв'язок, отримувати допомогу більш досвідчених спеціалістів щодо пошуку методик, вправ тощо.

Міжособистісної комунікативної компетентності – розвинені комунікативні навички, спостережливість до індивідуальних та групових процесів, вміння їх інтерпретувати, високий рівень усвідомлення себе та розуміння інших. Ведення блогів та спілкування у професійних Інтернет-спільнотах частково сприяє підвищенню цього виду компетентності, разом з тим, розвинений рівень комунікативної компетентності дозволяє здійснювати онлайн консультування, надання психологічної допомоги з використанням скайпа.

Контекстуальної компетентності – володіння соціальним контекстом, в якому існує професія, розуміння де і кого він консультує, досліджує, тренує... Ця компетенція сприяє успішному подоланню кризи професійних експектацій, саморозумінню молодого психолога. Спостереження за діяльністю більш або менш досвідчених психологів, аналіз ринку

психологічних послуг дозволяє визначитись із самооцінкою рівня власного професіоналізму та затребуваністю такого типу послуг.

Адаптивної компетентності – здатність передбачити зміни у професії та пристосовуватись до них. Адаптивна компетентність незначною мірою змінюється під впливом спілкування з професійною спільнотою, але участь в інших професійних спільнотах може сприяти виявленню їх потреб або виникненню наукових ідей на перетині різних парадигм.

Концептуальної компетентності – володіння загальноприйнятими основами знань, на яких базується психологічна практика. Концептуальна компетенція формується під час професійного навчання та вдосконалюється під час професійної діяльності. Наявність підручників, монографій, наукових статей розташованих в Інтернеті, створює можливості для її самостійного підвищення.

Морально-етичної компетентності – володіння системою моральних переконань та цінностей, властивих сучасній психологічній практиці. Цей вид професійної компетенції достатньо складно формується в ході повсякденної діяльності психолога. Спілкування в Інтернет-середовищі дозволяє отримати аналіз власної консультації або тренінгу з позиції професійної спільноти, користувачів, представників церкви, соціальної служби, педагогіки тощо. Цей зворотній зв'язок змушує усвідомити та, за потреби, переглянути власну систему моральних переконань.

Інтегративної компетентності – вміння цілісно та швидко приймати необхідні рішення, творчо ставитись до своєї діяльності. Завдяки позитивному впливу Інтернет-спілкування на різні компоненти професійної компетенції відбувається подолання кризи професійних експектацій. Використання чіткої моделі професійної компетентності зі семи складових дало можливість аналізу впливу спілкування у професійних Інтернет-спільнотах на розвиток професійної компетенції психологів-початківців.

На *першому* етапі дослідження було виявлено діяльності в Інтернет-середовищі психологів, які отримують другу вищу освіту. Було досліджено 76 осіб, які мали отримати диплом через 2 місяці навчання. Деякі з них вже працювали на посаді психолога або соціального працівника. Типи їх професійно-спрямованої діяльності в Інтернет-середовищі відображено на графіку 1.

Частіше зустрічався пошук професійно-спрямованої інформації: статей, монографій, підручників, психодіагностичних методик, відеозаписів, інформації про методи неформальної освіти. Двадцять два досліджуваних з 76 спілкувалися у професійних спільнотах соціальних мереж, переважно з метою отримання супервізії та порівняння власних думок з переконаннями професійної спільноти. Десять досліджуваних (досвід професійної діяльності 2–3 роки), здійснюють власні записи. Це дозволяє їм здійснити рефлексію процесу та успішності власної професійної діяльності. Більш поширеною (34 респондента) була діяльність пов'язана з читанням та коментуванням чужих матеріалів. Ця стратегія сприяла підвищенню контекстуальної та морально-етичної компетенції. На другому етапі дослідження було виокремлено 56 осіб, які перебували у процесі навчання на перепідготовці, але не належали до професійних Інтернет-спільнот. Після підвищення їх інструментальної компетенції у сфері Інтернету та залучення до відповідних груп була виявлена динаміка їхньої самооцінки у професійній сфері.

Динаміка компетенції під впливом спілкування у професійній Інтернет-спільноті за даними самооцінки психологів-початківців відображено на рис. 2.

За результатами дослідження було виявлено достовірні розбіжності (за критерієм Манна-Уїтні) у розвитку контекстуальної та концептуальної компетенції, у розвитку морально-етичної та комунікативної компетенції достовірних розбіжностей не виявлено. Ці результати є передбачуваними, якщо звернути увагу на специфіку діяльності в Інтернеті досліджуваних респондентів.

Таким чином, кризи професійного становлення є неодмінним компонентом розвитку особистості спеціаліста. Можливість отримання необхідної інформації та спілкування в

професійній спільноті в Інтернет-середовищі сприяє успішному подоланню криз самовизначення та професійних експектацій. Перебіг інших криз професійного самовизначення потребує подальшого більш детального дослідження.

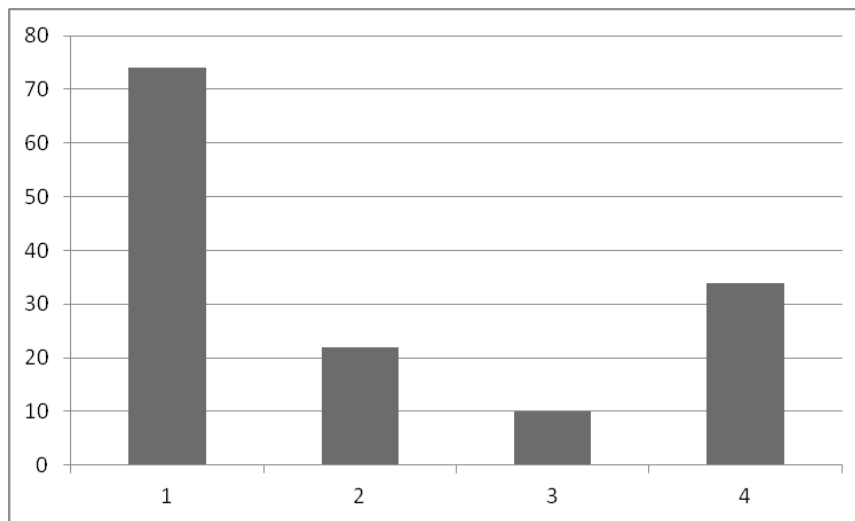

Рис. 1. Види професійно-спрямованої діяльності в Інтернеті (кількість відповідей)
Примітка: 1) пошук інформації, 2) спілкування у професійних групах соціальних мереж, 3) блогінг, 4) читання блогів, сайтів, коментування.

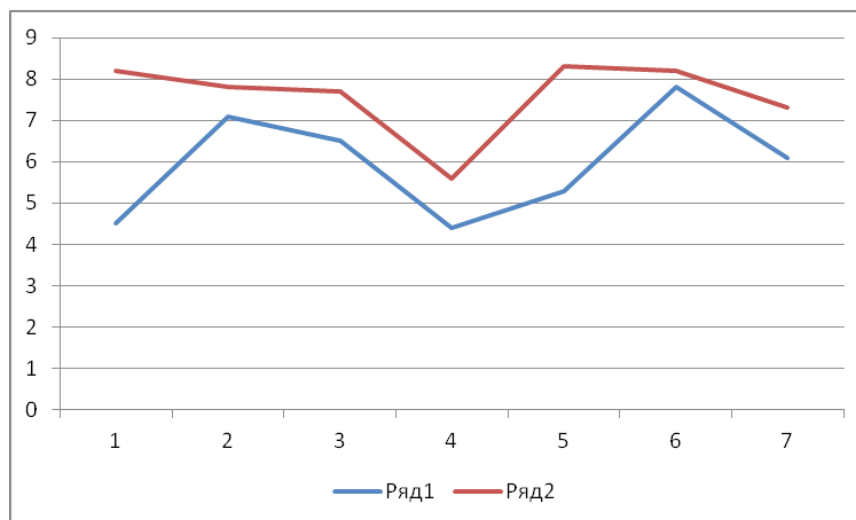

Рис. 2. Динаміка професійної компетенції під впливом спілкування в Інтернет спільнотах
Ряд 1. Наявна професійна компетенція. Ряд 2. Професійна компетенція після спілкування в Інтернет-спільнотах.

Використані літературна джерела

1. Абульханова-Славская К. А. Типологический подход к личности профессионала. Психологические исследования проблемы формирования личности профессионала / К. А. Абульханова-Славская. – М.: Ин-т психол. С. 21–36.
2. Асмолов А. Г. Образование как расширение возможностей развития личности / А. Г. Асмолов, Г. А. Ягодин // Вопросы психологии. – 1992. – № 1. – С. 6–13.
3. Зеер Э. Ф. Психология профессионального развития / Э. Ф. Зеер. – М.: Академия, 2007. – 240 с.
4. Пряжников Н. С. Теория и практика профессионального самоопределения / Н. С. Пряжников. – М.: МГППИ, – 1999. – 108 с.

Bibliography

1. Abulkhanova-Slavskaja K. A. Tipologicheskii podhod k lichnosti professionala. Psihologicheskie issledovaniia problemy formirovaniia lichnosti professionala [Tekst] / K. A. Abulhanova-Slavskaja. – М.: In-t psihol. S. 21-36.
2. Asmolov A. G. Obrazovanie kak rasshyreniie vozmozhnostei razvitiia lichnosti [Tekst] / A. G. Asmolov, G. A. Yagodin // Voprosy psihologii. – 1992. – № 1. – S. 6-13.
3. Zeier E. F. Psihologiiia professionalnogo razvitiia [Tekst] / E F. Zeier. – М.: Akademiia, 2007. – 240 s.
4. Priazhnikov N. S. Teoriia i praktika professionalnogo samoopredeleniia [Tekst] / N. S. Priazhnikov. – М.: MGPPi, – 1999. – 108 s.

Анна Кабиш-Рибалка,

м. Київ

УДК 159.922

**ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК ОСОБИСТІСНИЙ ЧИННИК
СТАНОВЛЕННЯ ЖИТТЄВОЇ СТРАТЕГІЇ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО ОБДАРОВАНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ**

В статье приведены основные теоретические наработки исследования личностных факторов становления жизненных стратегий интеллектуально одаренными студентами через осознание ценностных ориентаций личности.

Ключевые слова: *жизненная стратегия, становление жизненной стратеги, ценностные ориентации, интеллектуальная одаренность.*

In this article are introduced the main theoretical groundworks of personal factors of the gifted children's life strategies formation by means of understanding of their personal values.

Key words: *life strategy, formation of life strategy, values, intellectual gift.*

Життєві стратегії належать до особливого класу орієнтацій особистості. Їх виділяють за характером життєвої активності, що ініціюється ними. Це надситуативні та інтеграційні, що мають здатність підніматися над рівнем конкретної життєвої ситуації і утримувати цілісне уявлення, довготривалі та перспективні (розраховані на тривалий термін і очікувані в перспективі) орієнтації особистості.

Життєва стратегія – це соціальна, культурна і психологічна проекція індивіда на власне майбутнє. Важливою передумовою вибору життєвої стратегії є забезпеченість особистості комплексом психологічних ресурсів, у тому числі, системою ціннісних орієнтацій, необхідних для побудови альтернатив вибору. Життєва стратегія, як індивідуальний спосіб конструювання і реалізації людиною життєвих цілей, визначає ставлення людини до себе, діяльності, інших людей [5]

Як оптимальну життєву стратегію Н. О. Абульханова-Славська називає таку, за якої людина співвідносить власні можливості зі життєвими завданнями, при цьому постійно розвиваючи потенціал. Людина встановлює відповідність життєвих інтересів і умов життя на основі критеріїв, що обираються нею або отримуваних ззовні [1].

Окрім стратегічного рівня, в системі орієнтування особистості присутній тактичний (оперативний) рівень уявлень ситуативними, частковими та короточасними орієнтаціями. Разом з перспективними орієнтаціями «від сьогодні до майбутнього» можливі ретроспективні орієнтації «від сьогодні до минулого». Спрямованість в минуле, переживання і пригадування минулого характерні для особливого типу рефлексивної діяльності – ретроспективного орієнтування [9].

К. О. Абульханова-Славська відмічає, що принциповою стороною життєвої стратегії є питання співвідношення типу особистості зі способом життя, у зв'язку з чим виділяються два